

6. OTAN I INSEGURETAT MUNDIAL

Tica Font i Gregorri

Primera directora de l'ICIP.
Cofundadora del Centre Delàs d'Estudis per la Pau

L'OTAN entre 1990 i 2020. Període de la guerra freda

Amb la caiguda del mur de Berlín a finals de 1989 comença la desintegració de la que va ser l'URSS, les repúbliques que en formen part se separen de Rússia i la seva aliança militar. El Pacte de Varsòvia es dissol el febrer de 1991. El col·lapse de l'URSS va posar fi a la Guerra Freda, la guerra entre els dos blocs Est/Oest.

En aquest procés, al novembre de 1990 s'havien reunit a París tots els països membres de l'OTAN i del Pacte de Varsòvia a la *Conferència per a la Seguretat i la Cooperació a Europa*¹, que va donar pas a la *Carta per a una Nova Europa* i va generar moltes esperances, ja que posava fi al conflicte i generava un conjunt de mesures de desarmament i de cooperació entre els estats. Entre les mesures més apreciades hi havia la signatura del *Tractat de Limitació de Forces Convencionals a Europa* (CFE)², que reduïa substancialment el militarisme en sòl europeu. Aquesta Conferència va materialitzar el naixement de la posterior *Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa* (OSCE), que tenia com a comesa articular una nova estructura de seguretat per a Europa mitjançant mecanismes de prevenció de conflictes entre els 56 països membres, tots els d'Amèrica del Nord, Europa i Àsia Central.

Per a la societat civil i els diversos moviments per la pau van ser moments esperançadors, la possibilitat de guerra a sòl europeu s'allunyava i s'obrien noves perspectives més edificants i els seus esforços es podrien concentrar en altres temes. Això va compor-

---

1 <https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/39521.pdf>

2 <https://www.armscontrol.org/factsheet/cfe>

tar un replegament i desmobilització del moviment per la pau.

Els estats membres de l'OTAN es van reunir a Roma el 1991 per discutir sobre el futur de l'Aliança. L'OTAN es quedava sense enemic, l'URSS i, per tant, sense missió. En aquesta sessió no van decidir prendre el mateix camí que el Pacte de Varsòvia, dissoldre's. El debat rellevant en aquests anys a Europa va ser si continuar amb l'OTAN o construir la pròpia defensa europea; als partidaris d'una defensa autònoma dels Estats Units se'ls va anomenar europeistes, posicions que defensaven els governs de França, Alemanya i Espanya (a Espanya el PSOE el defensava i el PP es va situar del costat proatlantista), però el Regne Unit, Dinamarca, Holanda i Portugal es van posicionar defensant que l'OTAN havia de seguir sent el pilar de la seguretat europea, és a dir, mantenien una posició atlantista. De manera que a la Unió Europea no hi va haver mai consens ni per tancar l'OTAN ni per independitzar-se'n en matèria de seguretat i defensa. L'opció de seguir sota el parai-gua dels Estats Units es va imposar.

Pel que fa a les guerres o conflictes armats en altres parts del planeta, el final de la Guerra Freda va suposar la finalització del suport que cada bloc oferia a governs, oposició o als grups insurgents que defensaven els interessos polítics de cada bloc. Això va suposar que els conflictes van deixar d'estar emmarcats dins del conflicte Est-Oest i van passar a ser conflictes interns, derivant-se'n alguns en guerres civils. Molts d'aquests conflictes es van agreujar com a conseqüència de la manca de suport econòmic, les armes, la formació militar, etc. que proporcionava cada bloc, per separat, a cada bàndol. A causa de la manca de suport que prestaven les potències als bàndols en conflicte, tots ells van haver de buscar fonts econòmiques per poder continuar finançant la lluita armada. Així, els conflictes van deixar de ser ideològics i, especialment en el cas d'Àfrica, van passar a ser conflictes pel control de les riqueses del territori. La continuïtat d'un conflicte depèn de les fons de finançament que es puguin aconseguir per sostenir-lo. Les formes per obtenir recursos econòmics són molt variades: participar del mercat de drogues, armes, diamants, or, coltan, etc., practicar el saqueig, robatori, extorsió, presa d'ostatges, apropiació de terres o béns després de l'expulsió de la

població d'un territori. La guerra va canviar en les seves formes i en la seva finalitat.

En general, el final de l'enfrontament Est-Oest va suposar una baixada de la tensió mundial, una reducció de la despesa militar i un descens en la producció d'armaments i de les forces militars (tant de comandaments com de soldats). És a dir, al llarg de la dècada dels noranta es van produir excedents de personal militar: uns sis milions de militars es van desmobilitzar. Pel que fa a l'arsenal armamentístic, una part que provenia del bloc soviètic va passar al mercat de segona mà i una altra part al mercat il·legal d'armament. Als països occidentals es van produir cancel·lacions de comandes d'armament i anul·lacions de projectes de desenvolupament de noves armes. Semblava que entràvem en un període on la confrontació armada no era un punt essencial, cap estat occidental sentia amenaces militars que qüestionessin la seva existència; uns sis milions de militars es van desmobilitzar els Estats Units. La Unió Europea i l'OTAN s'havia de redefinir per a un nou escenari mundial, havia de trobar el paper que donés sentit a la seva existència. Van començar els debats per configurar una nova estratègia de l'OTAN en aquest escenari d'hegemonia mundial; podem afirmar que occident va sortir vencedora de la Guerra Freda.

A la dècada dels 80 van sorgir enfocaments crítics a la concepció de la seguretat nacional. El concepte clàssic de seguretat nacional té com a objectiu prevenir o rebutjar amenaces militars i per tant, defensar militarment la sobirania, la independència i la territorialitat de l'estat davant de possibles agressors. D'aquesta manera l'estat busca la pròpia seguretat a través d'incrementar el seu poder a través de la seva capacitat militar. Les crítiques se centaven en que aquesta concepció només feia referència a la seguretat de l'estat, oblidant els ciutadans, alhora que plantejava amenaces militars des de l'exterior, sense considerar altres fonts d'inseguretat, tant globals com internes, econòmiques o mediambientals. El primer enfocament crític va sorgir amb l'extensió de la globalització, en què es feia palès que l'estat ja no és l'únic actor internacional ja que apareixien nous riscos i amenaces (crisis econòmiques, desastres mediambientals, el crim organitzat,

etc.), que tenien dimensions transfrontereres i que les solucions no podien buscar-se a escala nacional, calia buscar-les a la cooperació internacional.

Un segon enfocament crític se centrava a criticar la visió de desenvolupament o subdesenvolupament, emfatitzant-ne les causes estructurals. Aquesta visió pretenia trencar la idea que la seguretat de les persones era equivalent a la seguretat del país, és a dir, si l'estat estava segur les persones estan segures. Però llavors, la seguretat nacional no era res més que la seguretat de les elits que ostentaven el poder.

Aquestes crítiques a la seguretat nacional van anar quallant i van anar prenent pes a conseqüència de la finalització de la Guerra Freda. La seguretat va prendre una perspectiva multidimensional, en què s'assumeix que a més de les amenaces militars hi ha altres amenaces (econòmiques, mediambientals, migracions massives, etc.), que són transfrontereres i globals, que vivim en un món interdependent i que per tant les estratègies per abordar aquesta nova realitat no poden ser les estrictament militars i que cal introduir estratègies diplomàtiques, civils, policials, de cooperació al desenvolupament... Aquesta nova visió s'ha anat desenvolupant des de finals dels 80 i ha culminat a les noves doctrines de seguretat dels anys 2000.

Aquests debats van establir les bases per a un nou concepte, el de seguretat humana, en què la seguretat quedava inextricablement unida al benestar dels humans i implicava que totes les persones tinguessin la capacitat de satisfer les necessitats bàsiques en un entorn mediambiental segur.

Un nou concepte. Seguretat humana³

El risc de relacionar els problemes de desenvolupament amb la

---

3 Pérez de Armiño K. y Areizaga M. en el Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo, Disponible en: <http://www.dicc.hegoa.ehu.es/listar/mostrar/204>

seguretat resideix en que contribueix a una creixent supeditació de la cooperació al desenvolupament i de l'acció humanitària a criteris geopolítics i de seguretat nacional del donant, convertint la cooperació i l'acció humanitària en un instrument al servei de l'acció estratègica de la UE o dels Estats Units. Continuant amb aquest raonament, la seguretat multidimensional que presenta l'Estratègia de Seguretat Europea (EES) a Europa i la *Quadrennial Defense Review* (QDR) als EUA, pot ser utilitzada per dur a terme intervencions militars a països perifèrics com a "intervencions humanitàries", intervencions militars que es justifiquen per raons humanitàries⁴ per frenar violacions de drets humans o garantir l'ajuda humanitària.

Podem afirmar que s'està produint un procés d'abandonar el concepte clàssic de seguretat en termes estrictament militars, cap a la creació d'un nou concepte de seguretat humana; aquest procés encara està en fase de maduració i presenta diversos enfocaments. Un enfocament més ampli que aborda la seguretat en termes de seguretat alimentària, sanitària, educativa, mediambiental, etc.; o un enfocament més restringit de seguretat com a protecció davant de la violència física en context de conflictes armats.

El Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) de 1994 va encunyar el nou concepte de seguretat humana, desplaçant el vell enfocament d'una seguretat centrada a protegir els estats, per posar les persones com a subjecte central de la seguretat. Aquest nou enfocament desplaça l'amenaça de la violència personal a un segon nivell i posa en primer pla les amenaces a la subsistència de les persones en unes condicions de dignitat. Aquest concepte amplia el terme seguretat a la seguretat econòmica, alimentària, de salut, mediambiental, personal, política i comunitària. El paradigma de la seguretat humana mostra que tots els éssers humans estan profundament interconnectats en un escenari global on les principals amenaces sorgeixen de la manca de desenvolupament humà, en educació, salut, desigualtats econò-

---

4 Font T. i Ortega, P., (2012), Seguridad nacional, seguridad multidimensional, seguridad humana, Papeles de relaciones ecosociales y cambio global, Nº: 119, pp. 162-172 FUHEM, Madrid

miques i manca de respecte als drets humans. Aquest nou concepte respon a dues noves idees: que la seguretat ha de centrar-se en les persones i que la seguretat de les persones es veu amenaçada no només per la violència física, sinó per altres amenaces com la subsistència o les condicions per portar una vida amb dignitat. Aquest concepte té dues dimensions, una quantitativa, la satisfacció de les necessitats materials bàsiques que assegurin la continuïtat de la vida i una altra qualitativa, vinculada a dignitat, cosa que exigeix avançar en la satisfacció dels drets humans

La seguretat humana està associada a un altre concepte, el de desenvolupament, el qual evoluciona des d'una concepció clàssica de desenvolupament entès com un mer creixement macroeconòmic, al desenvolupament entès com un procés d'eixamplament de les capacitats i les llibertats de les persones.

Com ja s'ha comentat, aquest enfocament sobre seguretat humana es formula a partir de dues reflexions: sobre qui és el subjecte de la seguretat, i s'hi produeix un canvi, des de l'estat a l'individu; i sobre quina seguretat i quines són les amenaces a aquesta. La seva aportació consisteix a anar més enllà de la violència física i contemplar altres factors com els socioeconòmics o mediambientals com a essencials per a la supervivència i la dignitat humana.

Aquesta evolució teòrica del concepte de seguretat cap a la seguretat humana requereix més aprofundiment. És un nou concepte al qual dotar de continguts més precisos que permetin l'elaboració d'indicadors per mesurar-lo, cal estudiar l'aplicabilitat d'aquest concepte i la seva utilitat com a eina d'anàlisi, i com a criteri d'elaboració de propostes polítiques que puguin ser utilitzades al disseny d'una nova agenda política.

Pau Liberal o "Pax Americana"

Com s'ha dit, la fi de la Guerra Freda va suposar la derrota del bloc comunista i la victòria del bloc capitalista, cosa que va suposar que els Estats Units passaven a ser la potència hegemònica

al món i com a guanyadora de la Guerra Freda va establir les bases o principis que regirien aquest període de pau.

D'aquest concepte de pau liberal es desprèn un marc teòric i programàtic, àmpliament dominant en el període de postguerra freda i de globalització econòmica, al camp de les polítiques de seguretat i desenvolupament impulsades pels països occidentals i dirigides cap a països del Sud en escenaris de conflicte i reconstrucció post bèl·lica. Parteixen de la idea que l'estat ha col·lapsat i que impera el caos; per resoldre aquests conflictes es considera que cal fer una reforma estructural de l'estat fallit; es busca una triple reconstrucció de l'estat: reconstruir l'aparell de seguretat, transitar cap a una democràcia representativa i promoure un model econòmic de mercat. Aquests seran els tres pilars fonamentals de la pau liberal o la pau del vencedor que s'han d'impulsar en estats fallits o en els estats perdedors de la guerra.

Aquest concepte identifica la pau amb seguretat i per instaurar la pau o la seguretat cal construir institucionalitat basada en principis liberals com la democràcia representativa i el lliure mercat, presentant aquests valors com a universals. Mentre els Estats Units han ostentat l'hegemonia mundial (des de la dècada dels 90) aquest concepte, malgrat les crítiques, ha estat hegemònic i ha orientat les intervencions o missions internacionals de pau com les de l'ex-Iugoslàvia, l'Afganistan, l'Irak, Líbia o Síria.

Noves estratègies de seguretat⁵

A la segona meitat de la dècada dels 90 el lobby militar industrial juntament amb els centres de creació d'opinió o *think-thank*, van començar a generar nous escenaris de conflictes, amb els seus consegüents riscos i amenaces. Si el comunisme i els estats que

---

5 El Consell Europeu va adoptar l'Estratègia Europea de Seguretat (EES). **Una Europa segura en un món millor**, Brussel·les 12 de desembre de 2003. S'hi estableixen per primera vegada principis i objectius per promoure els interessos de la UE en matèria de seguretat, basats en els valors essencials de la comunitat occidental. Disponible en: <https://www.consilium.europa.eu/media/30808/qc7809568esc.pdf>

el defensaven havien deixat de ser una amenaça per al bloc capitalista occidental calia, perquè el cicle armamentista se seguís alimentant, cercar nous enemics, noves amenaces i nous riscos. Juntament amb aquests corrents de recerca de pols de conflictivitat mundial a l'any 2001 es produiran els atemptats de l'11-S i el llançament per part del govern nord-americà de l'anomenada guerra global contra el terrorisme.

Els esdeveniments que van seguir l'11-S van impulsar aquest nou enfocament de la seguretat i els Estats Units van reformular l'àmbit de la seguretat sota la síndrome del terrorisme i es va encunyar el concepte de *homeland security* (2002). Una estratègia on es combinaven aspectes policials, militars i de seguretat en tots els àmbits de la vida nacional, tant de l'espai públic com de l'àmbit privat, i es van crear diverses agències dedicades a exercir una estreta vigilància a aeroports, transports, comunicacions, transaccions financeres i Internet entre d'altres, mitjançant agències estatals de seguretat, actius militars, empreses privades de seguretat i indústries fabricants d'armes.

En paral·lel als Estats Units, els països de la Unió Europea i l'OTAN van obrir la reflexió a la creació d'un nou concepte estratègic i els governs van començar a definir les estratègies de defensa i de seguretat en el nou context internacional. La UE, en contraposició als EUA, presenta el 2003, amb algunes diferències, l'*Estratègia Europea de Seguretat* (EES)⁶. En aquest document, la UE posa més accent als països que el circumden, sense descartar inseguretats o amenaces provinents de llocs més llunyans (Afganistan, els països caucàsics o del centre d'Àsia); presenta una preferència més gran per les mesures de *soft power* que els nord-americans, encara que parlen d'intervencions "primerenques" per evitar el terme "preventives" tan significatiu del període Bush (encara que a la pràctica sigui el mateix) i mostra una preferència per l'ús d'instruments civils i multidimensionals, davant dels militars, encara que aquests també hi són presents.

6 Ortega, P. (2022), La organización del Tratado del Atlántico Norte ante los retos globales, en Mesa M. (coord) Cambio de época y coyuntura crítica en la Sociedad global, Anuario CEIPAZ 2021-2022, Madrid. Disponible en: <https://ceipaz.org/anuario-2021-2022/>

Amb l'EES, també conegut com a *Informe Solana*, la UE definirà els desafiaments mundials, el gran nombre de guerres existents, els desplaçaments de població com a conseqüència dels conflictes, la pobresa creixent i certes malalties com la SIDA, el fracàs econòmic de molts estats (emfatitzant que la seguretat és una condició per al desenvolupament), la competència pels recursos naturals (en particular l'aigua) pel control dels quals preveuen disturbis i moviments migratoris i la dependència energètica.

L'EES té una concepció més àmplia de la seguretat que no pas la concepció tradicional. A la visió clàssica es tendeix a protegir valors com la independència política o la integritat territorial de l'estat, i es defineixen com a amenaces, el terrorisme, l'extremisme religiós violent, la proliferació d'armes de destrucció massiva, els conflictes regionals, la descomposició d'estats i la delinqüència organitzada. Mentre que aquest nou enfocament és multidimensional i abasta noves amenaces com els desastres naturals, el mal govern, l'accés a recursos, protegir valors com el desenvolupament econòmic o la salut. Pel que fa als instruments des de la concepció clàssica, s'aporta la dissuasió militar. Aquesta nova estratègia planteja una combinació d'instruments militars, polítics i civils que inclou, per primer cop, la cooperació al desenvolupament.

L'OTAN en aquest context introdueix canvis importants en la seva estructura: reduirà les forces armades nord-americanes en sòl europeu, plantejarà abordar canvis tecnològics en les capacitacions de les forces armades per fer front als nous desafiaments, establirà reformes que procurin mobilitat, rapidesa i fluïdesa en les operacions militars. Les operacions militars a dur a terme només seran a demanda d'organismes internacionals i es portaran a terme fora de l'Atlàntic Nord, és a dir, fora de la seva àrea de creació. Es tractava de definir unes noves forces armades, fer-les més polivalents, més reduïdes, més flexibles, més professionals, més ben armades i amb capacitat de dur a terme respostes immediates.

En definitiva, es configurava una OTAN que pogués actuar en la pacificació de conflictes a qualsevol lloc del món, quan el conflic-

te es considerés que podia suposar un risc per a la seguretat d'occident. D'aquesta manera l'OTAN s'erigia com a organisme polític militar amb la missió de salvaguardar la seguretat dels països membres davant de qualsevol perill que amenacés el model polític i econòmic occidental, alhora que deslegitimava l'OSCE (Organització per la Seguretat i la Cooperació a Europa) que quedava relegada a un segon pla.

L'expansió de l'OTAN cap a la frontera russa va acabar admetent de mica en mica els estats de Bulgària, República Txeca, Hongria, Polònia, Romania, Albània, Croàcia, Eslovàquia, Eslovènia, Estònia, Letònia, Lituània, Montenegro i Macedònia del Nord fins a assolir els actuals trenta països membres. Això només podia ser vist per Rússia com una amenaça i trencava les promeses fetes per George Bush a Mikhail Gorbatxov, que, si permetia que l'Alemanya reunificada s'unís a l'OTAN, l'organització no es mouria cap a les fronteres russes. Tot i això, aquesta promesa no es va complir i malgrat les veus que van avisar que ampliar l'OTAN a països de l'ex URSS podria acabar inflamant tensions nacionalistes, antioccidentals i militaristes a Rússia.

En aquest trànsit, l'estratègia de la nova OTAN va ser reconfigurada en una cimera posterior de caps d'Estat el novembre del 2010 a Lisboa. En aquesta cimera es va actualitzar el *Nou Concepte Estratègic* de 1999, amb una característica de gran importància, com va ser el pas de l'OTAN com a organització defensiva⁷, a convertir-se en un organisme militar ofensiu que desbordava l'àmbit del Tractat fundacional fins a assolir tot el planeta, cosa que convertia l'OTAN en un organisme militar global⁸.

La contínua expansió de l'OTAN cap a les fronteres russes va ser acompanyada per part dels EUA de la ruptura l'any 2002 del *Tractat sobre Míssils Antibalístics* (ABM). Aquesta ruptura tenia com a base la posada en marxa el 2015, per part dels EUA, de l'ano-

7 Només es podia fer servir la força armada en cas d'agressió a algun dels seus membres (article 5 del Tractat) i amb la condició que aquesta es produís en territoris al nord del tròpic de Càncer (article 6)

8 Disponible en: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67656.htm

menat *Escut Antimíssils*, la missió del qual era detectar atacs russos amb míssils cap a territori nord-americà o Europa; part d'aquest escut se situava en territoris de la República Txeca, Polònia i Romania. El 2019, els EUA es van retirar del *Tractat sobre Forces Nuclears de Rang Intermedi* (INF), un Tractat que havia servit per eliminar la possibilitat d'enfrontament nuclear a sòl europeu i del qual immediatament també es va retirar Rússia.

Les crisis de l'OTAN

La primera crisi es va produir arran de la intervenció de l'OTAN a la guerra de Iugoslàvia el 1995 bombardejant les forces sèrbies que mantenien cercada la ciutat de Sarajevo. Aquesta era la seva primera intervenció militar fora d'àrea des del seu naixement i quatre anys més tard, el 1999, l'OTAN bombardejava Sèrbia durant la guerra de Kosovo. Els bombardejos van ser iniciats unilateralment per l'OTAN sense autorització prèvia del Consell de Seguretat de l'ONU, per la qual cosa va ser considerada una guerra il·legal per fer-se fora del marc de la Carta de Nacions Unides. Aquesta intervenció va donar lloc a una crisi forta entre els països membres de l'OTAN que es va produir arran dels bombardejos sobre l'ambaixada de la Xina i de la TV de Belgrad, que van ser criticats per alguns països, especialment per França i Itàlia. Quina lliçó va treure els Estats Units d'aquella guerra? Que no podia intervenir militarment amb uns aliats que volien compartir el comandament militar, i que constantment demanaven explicacions sobre algunes missions en què no havien estat consultats.

Les discrepàncies sorgides al si de l'OTAN es van tornar a repetir després dels atemptats de l'11S del 2001 als EUA, quan George Bush va reclamar el dret a dur a terme accions bèl·liques preventives per defensar la seva seguretat a escala mundial. La Casa Blanca va demanar ajuda als països socis de l'OTAN i va reclamar l'aplicació de l'article 5 de defensa mútua del Tractat. Finalment, els Estats Units no arribaran a exigir-ne el compliment i a l'octubre del 2001, comença els seus atacs a l'Afganistan de manera unilateral al capdavant d'una coalició i on la resta dels països juguen un paper secundari de cobertura política a les seves accions bèl·

liques. Els EUA no van demanar l'aplicació de l'article 5 de l'OTAN perquè no confiaven en els seus aliats europeus i van reservar a l'OTAN un paper subsidiari en l'operació d'ocupació *Llibertat Duradora* liderada pels EUA.

Una situació similar es va reproduir a la guerra de l'Irak de 2003. Els EUA no van comptar amb l'OTAN a causa del desacord entre diversos països membres. França, Alemanya i Bèlgica es van oposar fermament a la invasió dels EUA a l'Irak i van impedir que el Consell de Seguretat es pronunciés a favor d'intervenir militarment. Això va abocar a l'OTAN a una nova crisi ja que no existia el consens necessari per dur a terme una intervenció militar conjunta⁹, tot i que, posteriorment va ser l'OTAN qui va assumir la missió de suport i formació de les forces iraquianes, és a dir, un altre cop un paper secundari.

Un altre cop discrepàncies, a Líbia el 2011, on malgrat que l'OTAN va assumir l'operació, els països membres es van tornar a dividir. França, el Regne Unit i Itàlia van pressionar per intervenir mentre Alemanya va negar la seva participació. I els EUA, tot i assumir inicialment el comandament, van avisar que el gruix de les operacions havia de recaure en els països europeus, advertint que Líbia no era un assumpte prioritari per a ells, i es va anar retirant a un segon pla deixant que els països europeus assumissin el gruix de l'operació.

La incorporació de països del desaparegut Pacte de Varsòvia a l'OTAN no va donar més força a l'OTAN, a causa de les dissensions internes que han anat apareixent als diferents conflictes en què ha intervingut. Mentre els països que provenien de l'antic Pacte de Varsòvia s'han mostrat fidels seguidors del lideratge dels Estats Units, els socis de l'Europa occidental s'han mostrat dividits i en alguns casos fins i tot enfrontats als EUA. I és que la desaparició del enemic comú, l'URSS, va impedir a la nova OTAN fer front de manera unitària a conflictes on els interessos dels països mem-

⁹ Ortega, A., (2021), Todas las guerras son híbridas, pero la guerra y lo híbrido han cambiado, Blog del Real Instituto el Cano. Disponible en: <https://www.realinstitutoelcano.org/todas-las-guerras-son-hibridas-pero-la-guerra-y-lo-hibrido-han-cambiado/>

bres eren divergents. Això va motivar diverses crisis al seu interior que van sumir l'OTAN, de vegades, en la inacció.

Però també hi ha hagut altres crisis derivades dels assumptes interns d'alguns dels països membres de l'Aliança. La sortida del Regne Unit de la UE, el Brexit, ha debilitat l'OTAN, ja que la resta dels països europeus ja no veuen amb els mateixos ulls un soci militar que no ho és en l'àmbit polític i econòmic i, sí ja abans existien diferències ja que el Regne Unit sempre es va alinear de manera incondicional al costat dels EUA, ara per no quedar aïllat, aquest paper s'ha reforçat creant dificultats en les seves relacions amb els països de la UE que alhora són socis a l'OTAN.

Un altre cas en què s'han succeït diverses crisis ha estat per les controvertides actuacions de Turquia amb alguns dels països de l'OTAN. Turquia sempre ha jugat un paper destacat a la geoestratègia de l'OTAN i dels EUA per ser frontera amb Rússia i l'Orient Mitjà. Però la guerra de Síria ha fet canviar els plans de Recep Erdogan per la seva pretensió de convertir-se en potència regional intervenint en el conflicte de Síria recolzant els grups enfrontats al règim de Bashar al-Assad, o enfrontant-se als kurds de Síria pel seu suport a els kurds del seu país que lluiten per la independència. Posteriorment, per ajudar militarment a Azerbaidjan davant d'Armènia a la guerra de Nagorno Karabakh. Finalment, sens dubte el fet més inamistós cap als seus socis de l'OTAN ha estat la compra de sistemes de defensa aèria S-400 russos que representen un desafiament i que obren incògnites sobre les relacions futures entre Turquia i l'Aliança.

L'OTAN després de l'inici de la guerra d'Ucraïna

Conflictivitat geopolítica. Actuacions hostils

Com s'ha esmentat, el final de la Guerra Freda va suposar el final d'un món bipolar, on l'eix de confrontació per l'hegemonia mundial venia donat pel bloc occidental liderat pels Estats Units i el bloc soviètic liderat per Rússia. La Guerra Freda va acabar amb la victòria dels Estats Units i es va entrar en un període unipolar.

Però des de fa uns deu anys, el poder hegemònic dels Estats Units està essent rivalitzat per la Xina, que està competint per l'hegemonia econòmica, tecnològica i militar mundial. Estem en un període de transició, d'un món unipolar a un món multipolar. La pèrdua de pes hegemònic dels Estats Units ha obert la porta a una competició entre aspirants a ser considerats potències i augmenta el risc de confrontacions militars. Ningú objecta a la Xina com a aspirant a reemplaçar els Estats Units com a potència hegemònica, però Rússia aspira a tenir un paper com a potència militar (no econòmica o tecnològica) i cal esmentar que hi ha altres països que aspiren o disputen el paper de potències regionals com la regió Índia-Indonèsia a Àsia-Pacífic o Iran-Aràbia Saudita a l'Orient Mitjà.

Aquestes confrontacions no necessàriament o no únicament, es duren a terme al terreny militar, perquè les grans empreses multinacionals hi tindran un paper rellevant i marcaran l'agenda política a escala mundial; les empreses d'internet es poden arribar a considerar "un recurs natural" (les dades d'usuaris) d'igual o més valor que els hidrocarburs o certs minerals.

En aquest període de competitivitat per assolir l'estatus de potència mundial podrem observar accions hostils entre estats com ara la desestabilització política i la disrupció econòmica; accions de desinformació, el ciberespionatge, la compravenda d'empreses o la imposició de sancions econòmiques. Les anomenades guerres comercials o econòmiques cada vegada són més freqüents, tenen més pes a les agendes dels estats i en actors no estatals com les multinacionals.

Els objectius a assolir amb activitats hostils serien: erosionar la confiança dels ciutadans en les seves institucions o empreses, generar desconfiança en el sistema democràtic, polític i administratiu, socavar la cohesió social o els models socials dels estats, de les comunitats polítiques (com la UE) o d'organismes internacionals (ONU, OTAN...), fragilitzar el sistema de gestió o de govern perquè tingui menys capacitats o convèncer de la decadència d'un sistema polític o empresarial (tant a la població a la què va dirigida com a la pròpia de l'atacant).

Alguns autors a aquest tipus d'hostilitats en diuen "amenaces irregulars", centrant-se eminentment en el tipus d'actuacions que exerceix Rússia, encara que no totes siguin noves, a banda dels ciberatacs, inclouen accions de desinformació, impuls a la subversió política, l'ús de la violència o l'amenaça del seu ús per soscar l'ordre polític i influir en governs vulnerables o l'ús de mercenaris.

Alguns autors com Ortega (2021)¹⁰ afegeixen que el concepte de seguretat s'ha fet més complex en tant que els límits entre allò civil i militar s'han difuminat, i que de vegades se solapen. Ortega ens recordarà paraules de Borrell com "vivim en un món en el que tot pot ser una arma", n'hi ha prou amb un ganivet, un camió o un avió convencional per cometre un acte de terrorisme. Fins i tot els processos migratoris poden convertir-se en arma política, no-més cal recordar les actuacions d'Erdogan amb els refugiats sirians o el Marroc amb els immigrants a Ceuta. Distorsionar la cadena de subministraments o el transport de mercaderies també pot formar part d'aquest paquet d'actes hostils.

Alguns autors consideren que totes aquestes accions no les podem qualificar de guerra híbrida, mentre que no hi ha una guerra, per això a aquest escenari de lluites per l'hegemonia mundial l'anomenen "zona grisa" per determinar qualsevol activitat militar o no militar exercida amb una certa ambigüïtat a l'àmplia franja que hi ha entre la guerra oberta i la pau.

Aproximació al nou Concepte Estratègic de l'OTAN 2022

Amb la Guerra d'Ucraïna, l'OTAN torna a ressorgir, torna a trobar sentit a la seva existència. Si fins ara Rússia era una amenaça, en termes militars, el Nou Concepte Estratègic de l'OTAN incorpora un competidor nou i perillós, la Xina.

---

10 Text del Nou Concepte Estratègic OTAN 2022, disponible en: https://www.defensa.gob.es/Galerias/main/nuevo_concepto_estrat_gico_de_la_otan.pdf

El que anomenem Concepte Estratègic, que no estratègia, marca unes directrius polítiques generals, a partir d'una anàlisi de la situació geopolítica del moment que ha de servir per guiar les inversions en desenvolupar i adquirir capacitats militars i fer transformacions en els propers deu anys a la pròpia organització, així com als països membres. Per tant, el Concepte Estratègic ha de donar directrius polítiques clares que articulin respostes, per exemple, el 2014, Rússia es va annexionar Crimea, quatre anys després d'haver aprovat el darrer Concepte Estratègic i aquest no tenia una resposta prevista per a aquesta situació.

Visió de la situació geopolítica mundial

A la base de la reflexió que van dur a terme els estats membres per definir el Nou Concepte Estratègic hi havia una anàlisi, en termes geopolítics i militars, del que s'ha esdevingut en els darrers anys: la Guerra de Síria, la sortida de l'Afganistan, la invasió/annexió de Crimea per part de Rússia, la guerra d'Ucraïna, les divergències polítiques que hi ha hagut entre els Estats Units i Europa sobre el paper de l'OTAN, el Brexit i l'aparició de noves tecnologies disruptives, especialment la Intel·ligència Artificial.

El Nou Concepte Estratègic, en l'actual context de guerra a Ucraïna, insisteix a reforçar l'enllaç entre Europa i els Estats Units, res de tancar l'OTAN o la independència estratègica d'Europa respecte dels Estats Units. Tot i que aquest vincle acceptarà un cert grau d'autonomia estratègica d'Europa per dur a terme accions militars pròpies també veurem fins a quin punt Europa tindrà autonomia tecnològica i industrial militar dins de l'Aliança, o be ho compatibilitzarà amb els interessos nord-americans a la regió Indo-Pacífica. Cal esperar que l'autonomia europea respecte de l'OTAN, si arriba, no serà de pes.

Defineix noves amenaces i quins són els adversaris i aborda el paper que ha de tenir l'OTAN a la competició per l'hegemonia entre la Xina i els Estats Units. Aquest punt serà decisiu i haurem de veure com es desenvolupa en el futur; la disjuntiva serà si els europeus acompanyen els Estats Units en el pols amb la Xina o

mantenen una estratègia pròpia i diferenciada. Segons la resposta estratègica cap a la Xina, l'OTAN sortirà reforçada o deteriorada.

Venim de 30 anys amb hegemonia mundial dels Estats Units i d'occident en general, el nou escenari presenta Rússia com un adversari, i se la considera una amenaça militar. A la Xina se la considera un repte o desafiament sistèmic, en definitiva, un competidor per l'hegemonia mundial amb aspiracions a modificar les regles internacionals.

S'afirma que "La Federació Russa és l'amenaça més important i directa per a la seguretat dels Aliats i per a la pau i estabilitat a la zona euroatlàntica. Procura establir esferes d'influència i control directe mitjançant la coacció, la subversió, l'agressió i l'annexió. Utilitza mitjans convencionals, cibernètics i híbrids contra nosaltres i els nostres socis. La seva actitud militar coercitiva, la seva retòrica i la provada disposició a emprar la força per assolir els seus objectius polítics soscaven l'ordre internacional basat en regles. La Federació Russa està modernitzant les seves forces nuclears i ampliant els nous i pertorbadors sistemes vectors de doble capacitat, alhora que envia senyals coercitius referents a la força nuclear. El seu objectiu és la desestabilització dels països de l'Est i del Sud. A l'Extrem Nord, la capacitat d'obstaculitzar els reforços aliats i la llibertat de navegació a l'Atlàntic nord representa un desafiament estratègic per a l'Aliança. L'expansió militar de Moscou, que inclou el Bàltic, el mar Negre i el Mediterrani, juntament amb la seva integració militar amb Bielorússia, posen en perill la nostra seguretat i els nostres interessos". (paràgraf 8)

Sobre la Xina afirmarà: *"Les ambicions declarades i les polítiques coercitives de la República Popular de la Xina (RPC) posen en perill els nostres interessos, la nostra seguretat i els nostres valors. La República Popular de la Xina empra una àmplia gamma d'instruments polítics, econòmics i militars per ampliar la seva presència al món i projectar poder, alhora que manté l'opacitat sobre la seva estratègia, les seves intencions i el rearmament militar. Les operacions híbrides i cibernètiques malicioses de la RPC i la retò-*

rica d'enfrontament i desinformació van dirigides contra els Aliats i són perjudicials per a la seguretat de l'Aliança. La RPC aspira a controlar sectors tecnològics i industrials clau, infraestructures essencials i materials i cadenes de subministrament estratègics. Utilitza el seu avantatge econòmic per crear dependències estratègiques i augmentar-ne la influència. S'esforça per subvertir l'ordre internacional basat en regles, fins i tot en els àmbits espacial, cibernètic i marítim. L'aprofundiment de l'associació estratègica entre la República Popular de la Xina i la Federació Russa, i els seus intents per socavar l'ordre internacional basat en regles, que resulten en el reforçament mutu, són contraris als nostres valors i interessos." (paràgraf 13)

Pel que fa al perill nuclear "... el possible ús de materials o armes químiques, biològiques, radiològiques i nuclears contra l'OTAN per part d'actors estatals i no estatals hostils continua constituint una amenaça per a la nostra seguretat. Iran i Corea del Nord continuen desenvolupant els seus programes nuclears i de míssils. Síria, Corea del Nord i la Federació Russa, juntament amb actors no estatals, han recorregut a l'ús d'armes químiques. La República Popular de la Xina està ampliant ràpidament el seu arsenal nuclear i elabora sistemes vectors cada cop més complexos sense augmentar la transparència ni comprometre's de bona fe amb el control d'armes o la reducció de riscos." (Paràgraf 18)

El Nou Concepte Estratègic de l'OTAN actualitza o posa al dia el concepte de dissuasió "La postura de dissuasió i defensa de l'OTAN es basa en una combinació adequada de mitjans de defensa nuclear, convencional i antimíssils, complementada amb mitjans espacials i cibernètics." (paràgraf 20). "Reforçarem significativament la nostra postura de dissuasió i defensa per privar qualsevol adversari en potència de qualsevol oportunitat d'agressió. Amb aquesta finalitat, ens assegurarem una presència significativa i persistent a terra, mar i aire, fins i tot mitjançant una defensa antiaèria i antimíssils integrada i reforçada. Dissuadirem i defensarem in situ amb tropes fortes, multidomini, llestes per al combat, amb mecanismes de comandament i control millorats, municions i equips establerts per endavant i capacitat i infraestructura millorades per reforçar ràpidament qualsevol aliat, fins i tot a curt

termini o sense previ avís .” (paràgraf 21). El concepte de dissuasió que planteja és més dur, més enèrgic i anticipatori, no és reactiu, és de resposta i contempla respostes militars en tots els àmbits, terra, mar, aire, ciberespai i espai i en formes convencionals i no convencionals (l’anomenada guerra híbrida).

Plantejarà amenaces no estrictament militars “Treballarem per identificar i reduir les vulnerabilitats estratègiques i la dependència, fins i tot respecte a les nostres infraestructures, cadenes de subministrament i sistemes de salut essencials. Millorarem la nostra seguretat energètica i invertirem en subministraments, proveïdors i fonts d’energia estables i fiables. Garantirem la preparació civil per facilitar la continuïtat del govern, el lliurament de serveis bàsics a les nostres poblacions i el suport civil a les nostres forces armades. Impulsarem la nostra capacitat de preparació, resistència, resposta i ràpida recuperació davant de crisis i alteracions estratègiques, i garantirem la continuïtat de les activitats de l’Aliança.” (paràgraf 26)

La Xina fa temps que planteja que els Estats Units són una potència en “decadència” que vol impedir l’ascens de la Xina a l’escenari global per no perdre la seva posició de primera potència mundial, i que ells representen “l’emergència”, cosa que significa que la democràcia està en decadència i les autocràcies són emergents. La Xina i Rússia són dues potències amb règims polítics autocràtics, fet que fa que el Nou Concepte Estratègic abordi un relat d’exaltació dels valors liberals occidentals davant dels asiàtics que representa la Xina i, per tant, el valor de l’OTAN com a garantia dels valors occidentals de democràcia, llibertat i drets humans.

Els punts forts del Nou Concepte estratègic aprovat a Madrid van ser els relacionats amb la dissuasió i el defensa, és a dir, preparar-se per a la guerra i competir amb la Xina per l’hegemonia mundial. Però es fa ressò que hi ha amenaces a la seguretat dels seus membres que no es poden abordar en termes de confrontació ni amb l’ús de la força militar. Hi ha problemes que requereixen el diàleg polític i la cooperació com el Canvi Climàtic, problema que cal abordar amb altres països, siguin adversaris o no.

Actualització tecnològica de capacitats militars

Estem en allò que s'anomena una era de tecnologies disruptives, és a dir, tecnologies que converteixen en obsoletes les tecnologies existents. La cultura estratègica nord-americana es basa en aconseguir una superioritat tecnològica davant dels seus adversaris; la seva superioritat des de mitjans del segle XX s'ha basat en la tecnologia atòmica, les tecnologies de la informació i la tecnologia d'armament de precisió. En aquests moments, es té la percepció que la superioritat tecnològica que han mostrat fins ara està en perill i que les noves tecnologies, sobretot la Intel·ligència Artificial, en què es basa la seva superioritat, estan a l'abast d'altres actors o ho estaran dins de poc temps, quan la Xina superi els Estats Units en termes tecnològics.

El 2014, els Estats Units llancen l'anomenada "*Defense Innovation Initiative*" i la "*Third Offset Strategy*", la finalitat de les quals és mantenir una disrupció tecnològica que els permeti conservar la seva superioritat militar davant de qualsevol adversari, i per tant, podem afirmar que s'ha iniciat una nova carrera d'armament. Les prioritats tecnològiques, recordem que estem a l'inici d'aquesta nova era, estan relacionades amb la robòtica, la computació quàntica, la bioenginyeria, els vehicles autònoms, les armes d'energia dirigida o l'enfrontament submarí.

En aquest mateix sentit Estats Units considera que la Xina pretén refer les estructures de poder mundial i competir amb ells per la influència global. Des d'aquesta perspectiva, en aquesta cursa el competidor que demostrï un avantatge tecnològic el tindrà també en la influència global i per tant, tindrà avantatge en la dissuasió i en el conflicte. Amb aquesta lògica els Estats Units han plantejat l'escenari de com pot ser una guerra amb la Xina, i no dubten que aquesta pot ser de "cocció lenta", victòria sense disparar un tret o "llampec", de fets consumats. Per a qualsevol dels dos escenaris asseguruen que la tecnologia serà definitiva. En aquest escenari, investigadors del Centre d'Estudis Estratègics Internacionals (CSIS) han identificat set tecnologies clau que poden representar l'èxit a la guerra dels EUA amb la Xina. Tres d'aquestes tecnologies se les denomina d'*esprint*, en les quals els

avenços de les empreses privades no són prou ràpids o no estan adaptades als interessos militars: la tecnologia de bioenginyeria, les xarxes de comunicació segura i la computació quàntica. Les altres quatre tecnologies són de "seguiment": són tecnologies on les inversions del sector privat són sòlides i només requereixen ajuda pública, com les bateries miniaturitzades de llarga durada, sensors, robòtica i intel·ligència artificial/aprenentatge automàtic¹¹.

Tots els Aliats comparteixen la idea que estem en una nova era de tecnologies disruptives i tots s'han abocat a dur a terme inversions en el desenvolupament de generació de noves capacitats al camp militar i en donar suport a la indústria militar per al seu desenvolupament. Tampoc hi ha desacord en que l'OTAN ha de mantenir el seu avantatge tecnològic davant de possibles adversaris o competidors, i especialment mostrarà preocupació pels avenços xinesos. En els propers mesos i anys podrem observar la creació d'algun fons econòmic per accelerar la innovació en aquestes tecnologies.

Les divergències o desacords entre els europeus i els nord-americans poden produir-se en la cooperació industrial. La UE ha fet una gran aposta per dotar-se de la seva pròpia estratègia de defensa, independent de la nord-americana i per impulsar el desenvolupament de la seva indústria militar, dins del marc de la PESCO. (Cooperació Estructurada Permanent en matèria de Defensa). Aquest impuls europeu però, pot posar en risc l'hegemonia del mercat d'armes nord-americà i Washington mira amb recel l'aposta industrial europea; de moment ja han aconseguit que la seva indústria militar participi en projectes industrials europeus dotats de finançament UE a través de la PESCO.

---

11 Harding Emily y Ghoorhoo Harshana, "Seven Critical Technologies for Winning the Next War", Centro de Estudios Estratégicos Internacionales (CSIS), 18 abril 2023. Disponible en: <https://www.csis.org/analysis/seven-critical-technologies-winning-next-war>

Conclusions

El Nou Concepte Estratègic 2022 posa l'accent a reforçar la disuasió i la defensa, cosa que equival a incrementar totes les capacitats militars siguin nuclears, convencionals o cibernètiques. L'OTAN es prepara per a la confrontació militar, per respondre o anticipar-se a amenaces o accions d'actors estatals o no estatals a qualsevol regió del món. En definitiva, veurem com s'incrementen els pressupostos militars.

Serà molt rellevant i tindrà molt de pes l'aposta per mantenir l'avantatge tecnològic davant de la Xina i Rússia. Es parteix de la idea que l'OTAN no pot donar per fet que disposa d'avantatge tecnològic respecte a la Xina i parteixen de la premissa que la Xina pretén convertir-se en la primera potència mundial en Intel·ligència Artificial els propers anys, i per tant, l'aposta serà mantenir l'OTAN a l'avantguarda de les tecnologies militars i civils.

La competitivitat pel domini de les noves tecnologies comportarà grans inversions públiques i privades en el desenvolupament d'aplicacions, especialment de sistemes d'armes. Això equival a impulsar la indústria d'armament, a impulsar prototips, a guanyar quotes al mercat d'armament i en definitiva assistirem a una nova cursa d'armament. Observarem que els recursos destinats a salvar el planeta del canvi climàtic seran molts mes petits que els destinats a generar nous sistemes d'armes o a preparar-se per la guerra.

La guerra d'Ucraïna, l'amenaça russa sobre Europa i la nova era geopolítica, comportarà una nova cursa d'armament i un increment de la presència militar dels Estats Units als països de l'est d'Europa, especialment als estats bàltics, amb dotacions suficients per actuar o "repel·lir" qualsevol agressió russa, es reforçarà la cooperació militar amb Suècia, Finlàndia, que no pertanyen a l'OTAN, i altres països fronterers amb Rússia.

El nou Concepte Estratègic proposarà com a canvi de paradigma la competició mundial entre grans potències, especialment la Xina-Estats Units. Però la veritat és que aquest canvi de paradigma

no representa un canvi profund, en realitat no canvia res, simplement s'adapta a un nou context, però les relacions mundials i les relacions entre potències continuaran sent de competició, imposició, domini, agressivitat, inestabilitat o de força. El canvi significatiu hauria de ser canviar les relacions entre països i potències a relacions de respecte, acceptació, col·laboració, cooperació o compartir el planeta.

Bibliografia

ADÁN GARCÍA, A J., (2022), *Año de un nuevo Concepto Estratégico*. Documento de Opinión IEEE 18/2022. Disponible en: https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_opinion/2022/DIEE-EO18_2022_ANGADA_Nuevo.pdf

FONT, T. I ORTEGA, P., (2012), Seguridad nacional, seguridad multidimensional, seguridad humana, Papeles de relaciones eco-sociales y cambio global, N^o: 119, FUHEM, Madrid.

HARDING Emily Y GHOORHOO Harshana, "Seven Critical Technologies for Winning the Next War", Centro de Estudios Estratégicos Internacionales (CSIS), 18 abril 2023. Disponible en: <https://www.csis.org/analysis/seven-critical-technologies-winning-next-war>

ORTEGA, A., (2021), Todas las guerras son híbridas, pero la guerra y lo híbrido han cambiado, Blog del Real Instituto el Cano. Disponible en: <https://www.realinstitutoelcano.org/todas-las-guerras-son-hibridas-pero-la-guerra-y-lo-hibrido-han-cambiado/>

ORTEGA, P. (2022), La organización del Tratado del Atlántico Norte ante los retos globales, en Mesa M. (coord) *Cambio de época y coyuntura crítica en la Sociedad global*, Anuario CEIPAZ 2021-2022, Madrid.

Disponible en: <https://ceipaz.org/anuario-2021-2022/>

PÉREZ DE ARMIÑO K. Y AREIZAGA M. en el Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al desarrollo. Disponible en: <http://www.dicc.hegoa.ehu.es/listar/mostrar/204>

134) CULTURA DE PAU. El llegat de Jaume Botey i Vallès

SERRA, ORTEGA, MELERO, FONT, MIRALLES, FORTUNY, BOHIGAS, POZO, RABOSO, GORDILLO, RUIZ, BRAUN, (2022), *La OTAN construyendo inseguridad global*, Centre Delas d'Estudis per la Pau, informe nº 53, Barcelona disponible en: https://centredelas.org/wp-content/uploads/2022/06/informe53_OTANConstruyendoInseguridadGlobal_CAST.pdf

SIMÓN, L. I ARTEAGA, F., (2021), *La OTAN se actualiza: El Concepto Estratégico de Madrid*, disponible en: <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/la-otan-se-actualiza-el-concepto-estrategico-de-madrid/>